Ruxandra Cesereanu

Reeducarea prin tortură a studenților din închisoarea Pitești (1949-1952)

Între 1949-1952, în România comunistă, a avut loc în închisoarea de la Piteşti (considerată de unii analişti ca alcătuind "laboratoarele diavolului") un fenomen abominabil cunoscut sub numele de "reeducare studențească". Eseistul Virgil Ierunca l-a numit "fenomenul Piteşti" (în cartea cu acelaşi titlu).

În general (deci cu mult înainte de a fi fost adaptată de comunişti), reeducarea ține de o pedepsire necorporală, de meliorismul raționalist al secolului luminilor, de sentimentul de corijare dorit de justiție care îşi impune, după un lung război atroce împotriva corpului, abstinență şi recuperare etică. Reeducarea se naşte inițial dintr-un fel de penalitate platonică: nu corpul trebuie pedepsit, căci el este oricum decăzut, ci sufletul, singura materie ispititoare şi demnă de recuperat (adevărata reeducare de acest tip va avea loc în aproape toate închisorile din România, înainte de marea amnistie din 1963-1964, dar mai ales la Aiud, în cadrul "cluburilor de reeducare"). Deținutul politic de la Piteşti infirmă această penitență autoimpusă a justiției: el nu mai este un subiect juridic în sens clasic, ci un cobai, iar corpul şi sufletul lui nu mai sunt o investiție morală şi socială, ci un deşeu. În cadrul reeducării de la Piteşti, supliciul devine un spectacol dilatat al agoniei cu uşile închise. Tortura "clasică" era crudă şi rigidă, dar reglată, nu dezlănțuită ca în lumea modernă. Lentoarea supliciului "clasic" depindea nu atât de agonia corporală cât de încercarea de salvare a sufletului penitentului. În reeducare, scopul este mutilarea prin terfelire a sufletului, după o schingiuire trupească atroce. Dat fiind că anticomunismul era considerat *crimen majestatis*, supliciul din reeducare era un ceremonial al unei Puteri care simte ca ofensă orice îi scapă de sub control şi care, ca atare, cere răzbunare. Din supliciul reeducării de la Piteşti lipseşte un element clasic, poporul, dar un auditoriu-spectator există totuşi, atâta doar că el este alcătuit din viitoarele victime (care sunt reeducate mai întâi vizual şi auditiv); blasfemiile, tortura, lipsa oricărei măsuri, atmosfera apocaliptică dau uneori senzația de Carnaval, dar este vorba despre un Carnaval tragic, fără trucarea sacrificiului. Dacă aberațiile torționare erau, în general, hazardate şi neregulate, reeducarea de la Piteşti încearcă omogenizarea lor, căci noua tehnologie de a schingiui ambiționează să fie extinsă nelimitat, reeducarea dorindu-se a fi o tehno-politică a pedepsirii, în fapt o baie de sânge fără monotonie disciplinară. Atâta timp cât tehnica punitivă corporală pretinde că este terapeutică, totul este permis fiindcă totul este posibil.

Comparând fenomenul Piteşti cu alte metode de reeducare, Banu Rădulescu (în revista *Memoria*) arată în ce constă originalitatea malefică a experimentului românesc: victimele erau

alese cu precădere dintre studenţi, aceştia trăiau în aceeaşi celulă cu torţionarul care, de preferinţă, trebuia
să fie cel mai bun camarad al victimei, schingiuirea era reluată contrapunctic şi după reeducare, iar pentru a supravieţui, fosta victimă era silită să devină călău. La rândul său, Virgil Ierunca pune în paralel fenomenul Piteşti cu "spălarea creierului" şi cu "sinuciderea personalităţii", procedee chinezeşti însoţite de tortură fizică, dar fără ca ea să fie infinită ca la Piteşti; Virgil Ierunca aminteşte şi de "spălarea creierului" ca mutilare exclusiv psihică sau de metoda numită "încercarea" sau "proba". Comparându-le cantitativ şi expresiv, faţă de reeducarea prin sânge de la Piteşti, metodele chinezeşti sunt mai blânde; dar blândeţea schingiurii mentale este aparentă. Iniţial, reeducarea a fost susţinută din două puncte de vedere opuse, atât de "Cain", cât şi de "Abel": unul clama reeducarea prin violenţă (Eugen Ţurcanu), altul prin non-violenţă şi propagandă (Alexandru Bogdanovici, care ar fi ajuns, poate, la o metodă apropiată de cea chinezească, dacă autorităţile ar fi avut răbdare; metodei sale i se mai spunea şi "autoreeducare"). Testată la Suceava, prin non-violenţă, reeducarea a eşuat; reluată amplu şi machiavelic la Piteşti, atât la nivel moral (blasfemie, trivialitate) cât mai ales fizic (tortura de uzură), reeducarea prinde rădăcină. Tehnica lui Eugen Ţurcanu şi formula sa predilectă era aceea de "a stoarce". Studenţii au fost cei pe care s-a mizat în primul rând, astfel ca prin reeducarea lor să fie slăbită rezistenţa anticomunistă. Ei au fost triaţi în funcţie de virulenţă şi de gradul de periculozitate: erau vizaţi studenţii cu aptitudini creştine, aşa-zişii studenţi mistici, clasificaţi după tăria lor morală în reeducabili şi "catolici" (fanatici anticomunişti). În opinia unei *victime vinovate* (categorie propusă sugestiv de Viorel Gheorghiţă în *Et ego Sărata-Piteşti-Gherla-Aiud*), a unui reeducat la Piteşti care depune mărturie despre faptul că a fost victimă, dar şi că a fost silit să fie torţionar efemer, nuanţarea fenomenului Piteşti este subtilă: aceea între *a fi în infern* (situaţie de care au parte toţi deţinuţii politici) şi *a face parte din infern* (situaţie specifică doar pentru reeducaţi). Chiar dacă reeducaţii nu au fost sfinţi, ci doar oameni, ei au dovedit slăbiciune, dar nu ticăloşie, explică Viorel Gheorghiţă, cu excepţia, fireşte, a celor care aveau vocaţia de schingiuitori. Acelaşi mărturisitor refuză pentru sine atât postura de victimă, cât şi pe aceea de vinovat, considerându-se a fi doar un om cu destinul său, deşi tot el este cel care a propus categoria de victimă vinovată. În ultimă instanţă, însă, în opinia sa de martor atât al capitulărilor prin sânge de la Piteşti, cât şi al celor morale de la Aiud, comportamentul uman are doar două limite extreme: *ticăloşia laşă* şi *eroismul sublim*, între ele existând variate comportamente cenuşii care nu trebuie blamate atâta timp cât nu ating limita de jos.

Reeducarea avea patru etape, fiecare reprezentând câte o "bolgie" specializată. Prima, *demascarea externă*, consta în obligativitatea victimei de a deconspira ceea ce tăinuise la ancheta oficială. Torţionarul avea în această etapă funcţia unui duhovnic "negru", spovedania victimei trebuind să fie o inventariere a unor culpe politice apte să satisfacă auditoriul. Cea de-a doua etapă, *demascarea internă*, consta în denunţarea celor care-i facilitaseră victimei viaţa în detenţie. A treia etapă, cea mai atroce, *demascarea morală publică*, era pusă sub

semnul patologicului, căci victimele trebuiau să blasfemieze (masochist, autoflagelator şi cu o voluptate disperată) valori-tabú (precum familia sau Dumnezeu); cea de-a treia etapă desăvârşeşte decăderea umană, fiind o groapă comună în care trebuia aruncat şi renegat trecutul, "haznaua libidourilor refulate", cum o numeşte Marcel Petrişor (*Fortul 13 Jilava*). Delirul lua proporţii uriaşe, având ca scop final desacralizarea şi
vulgarizarea oricărei valori morale, umane, religioase, etc.; erau preferate spovedaniile perverse, cei mai chinuiţi fiind studenţii teologi şi fiii de preoţi (exista chiar o "poetică" a supliciului, celor din urmă înscenându-li-se liturghii negre). Unii mărturisitori văd în autodemascare un spectacol de spovedanie neagră, căci "inversându-se modelul sacru, la capătul 'confesiunii' urma 'angajamentul' de a nu mai repeta greşala şi de a făptui conform indicaţiilor, întocmai ca în cazul energumenului pregătindu-se să-şi împlinească un canon ce să-l curăţească" (Mihai Rădulescu, *Casa lacrimilor neplânse*).

Cea de-a patra etapă făcea trecerea de la condiţia de victimă la cea de călău, proaspătul reeducat trebuind să fie apt să conducă demonstrativ procesul de reeducare al celui mai bun camarad din celulă, pe care îl va tortura exemplar. Referindu-se la această coabitare victimă-călău în aceeaşi făptură, Mihai Rădulescu propune conceptul de "complex Ţurcanu". Demascarea exterioară era dublată de cea interioară, utilă pentru statuarea noului homunculus propus de comunism –*neo-omul*, iar reeducaţii erau supuşi pavlovian unor teste fizico-morale, fiind folosiţi ca şi cobai. Unii trecători prin reeducare consideră că schingiuirile aveau loc din "sadism abisal", dar şi din invidia torţionarilor faţă de cei care nu cedaseră şi a căror rezistenţă îi sfida pe cei care cedaseră. Dacă reeducaţii prin sânge de la Piteşti nu sunt totuşi nişte reeducaţi reali, ci nişte indivizi dresaţi (căci, deşi mutanţi o vreme, marcaţi şi obsedaţi de Piteşti, după ieşirea din închisoare, majoritatea vor depăşi trauma), dacă ei nu se identifică într-adevăr cu agresorul, ci doar mimează acest lucru, trecerea de la stadiul de victimă la cel de călău se face, după Alina Mungiu (*Istoria românilor după '89*), prin ritualizarea credinţei. În cea de-a patra etapă mai ales, reeducaţii se dedublează schizoid, iar scindarea este descrisă ca o decorporalizare în care sufletul este spectator, iar trupul, actor: "Parcă eram dedublat. Aveam impresia că duhul meu stătea departe şi ascultă cum strigă trupul meu... Aveam senzaţia că mă văd pe mine însumi de la o distanţă oarecare, apoi încet-încet cele două fiinţe s-au apropiat una de alta contopindu-se. Începeam să preiau controlul asupra mea însumi." (Octavian Voinea, *Masacrarea studenţimii române în închisorile Piteşti, Gherla, Aiud*). Tot în timpul celei de-a patra etape, dar şi după reeducare, apare din partea proaspeţilor reeducaţi deveniţi reeducatori o competiţie satanică în a chinui şi a spiona. Această concurenţă avea ca scop legiferarea desolidarizării şi accesul între "aleşii" lotului de schinguitori imuni la tortură.

Tortura putea fi aplicată în oricare din cele patru etape, ea nu avea limite temporale sau medicale şi era obligatorie. Costin Merişca (*Tărîmul gheenei*) aminteşte, de pildă, cazul unui schingiuit care ajunge să-şi adore în delir călăul, cerându-i să-l biciuiască în locurile nevătămate până atunci, pentru a testa durerea. Oricât de spectaculoasă ar fi fost demascarea şi autodemascarea, substratul reeducării era tortura, doar astfel ajungându-se ca victimele să

aibă reflexe pavloviene. Costin Merişca enumeră trei soluţii posibile în faţa reeducării: refularea, moartea şi nebunia, însă doar cea dintâi depinde de voinţa celui torturat. Sinuciderea era utopică, reeducarea nu putea fi evitată, iar victimele erau silite să supravieţuiască doar ca să devină călăi. Disperarea victimei devenită torţionar era dramatică; D. Bacu (*Piteşti, centru de reeducare studenţească*) prezintă cazurile unor reeducaţi care îşi conştientizau condiţia de epave umane şi care, la origine, erau inocenţi, dar, odată deveniţi torţionari, absolut puri rămâneau doar cei morţi în timpul torturilor. Nu zadarnic aminteşte D. Bacu de persecuţiile la care erau supuşi primii creştini (autorul pledează pentru ideea de satanizare şi

de laborator antichristic la Piteşti), deşi se cuvine o specificare: dacă aceştia deveniseră martiri pentru şi prin credinţa lor, murind eroic, în cadrul fenomenului Piteşti, martiri sunt doar morţii, cei vii, chiar dacă inocenţi cândva, au un statut hibrid. Coborârea lor în infern şi autoterfelirea cu patos isteric, pervertirea psihologică, le conferă statutul de mutanţi (căci termenul de suflete faustice este inadecvat) şi chiar de făpturi "spurcate" (termenul îi aparţine lui Marcel Petrişor).

Dilema fenomenului Piteşti constă în judecarea condiţiei confuze de victimă-călău, de hibrid, culpabilitatea problematică, inocenţa preschimbată prin dresaj concret în culpă. Căci, dacă nu există o vinovăţie originară, există una dobândită pe parcurs. Marcel Petrişor îi compară pe reeducaţi cu martirii ori eroii încercaţi de Dumnezeu: Avram, Iov, Hristos, Pavel (ultimul, în cazul reeducatorilor redeveniţi victime); cel mai des apare numele lui Iov, dar observaţia pe care o face Marcel Petrişor (*Secretul fortului 13*) este aceea că, dacă în acest caz, Diavolul s-a atins doar de trupul lui Iov, în privinţa celor care au trecut prin experimentul de la Piteşti, Diavolul s-a atins şi de sufletul lor, pe acesta mutilându-l mai grav.

Mihai Rădulescu (*Casa lacrimilor neplânse*) va insista pe similaritatea schingiuirilor din reeducare cu martiriile creştine, cu specificarea că martiriul reeducaţilor a fost mai îndelungat decât acela al sfinţilor creştini. De altfel, tot scenariul reeducării este pus de Mihai Rădulescu în paralel cu martiriul lui Hristos, până şi în elementele sale colaterale: astfel autorităţile penitenciare care au ştiut şi îngăduit tortura între deţinuţi au jucat rolul unui Pilat din Pont demonizat, care nu aude şi nu vede, nu fiindcă nu poate să facă aceasta, ci fiindcă nu vrea. Deoarece scopul ardent al reeducării era negaţia metafizică (uciderea lui Dumnezeu) şi autonegaţia umană (omul ipostaziat ca şi creaţie diabolică) Mihai Rădulescu recomandă studierea acestui fenomen "în şcolile teologice, ca revers al creaţiei lui Dumnezeu". În ultimă instanţă, esenţa fenomenului Piteşti este obţinerea unui om invers celui iniţial (omul pe dos), prin instaurarea autodemolării: "*Omul, în loc să-l urască pe duşmanul care l-a adus în starea aceasta de distrugere fizică şi morală, ajunge să lupte împotriva propriei persoane. Împotriva propriei lui existenţe. Se pune total în slujba adeversarului...*" (Octavian Voinea, *Masacrarea studenţimii române în închisorile Piteşti, Gherla, Aiud*).

Dumitru Gh. Bordeianu (*Mărturisiri din mlaştina disperării*), o victimă silită să devină călău efemer şi care vede în fenomenul Piteşti o satanizare intensă, vorbeşte despre "mlaştina

disperării” în care se aflau reeducații, despre o disperare maculată şi solitară. El este silit să îl lovească tocmai pe cel pe care-l considera a fi mentorul său; îl loveşte confuz, incapabil să mai gândească şi comentariul său este autoculpabilizator: “Că am lovit tare sau nu, nu mai are nici o importanță, ci faptul că am lovit omul care-mi era cel mai drag şi de la care am învățat atîtea şi atîtea lucruri... Am lovit omul pentru care eram capabil să merg la moarte.” De altfel, Dumitru Gh. Bordeianu nu va mai avea putere nici să-i ceară iertare mentorului său, nici să-l privească în ochi, iar atunci când şi el va fi torturat, va simți că ispăşeşte de fapt pentru lovitura dată celuilalt. Autorul va reveni asupra “mlaştinii disperării” care înseamnă *neputința de a te sinucide* pentru a evita tortura continuă şi *neputința de a lupta bărbăteşte* cu schinguitorii; “mlaştina disperării” mai înseamnă apoi şi necredința cu de-a sila (în liturghiile negre de Crăciun sau Paşti) ori chiar nebunia. Punctul maxim al experimentului de la Piteşti îl constituie tortura între victime sau *tortura prin noi înşine*, cum o numeşte Dumitru Gh.

Bordeianu: torționarii aleşi dintre fostele victime torturau silit (atunci când nu era vorba de sadici), ca nişte mecanisme stricate, într-un delir colectiv; au fost cazuri în care, în timp ce îşi chinuia victima, torționarul plângea, iar victima îi cerea să fie lovită, astfel ca torționarul să nu fie schingiuit la rândul său. Maltratat de prieteni siliți să-l chinuie, Dumitru Gh. Bordeianu mărturiseşte despre o trăire exaltată şi maladivă: “În loc să trăiesc ura şi răzbunarea, trăiam plăcerea şi satisfacția - s'ar părea paradoxal - că cei care mă loveau, nu o făceau din ură, ci pentrucă erau nebuni, constrânşi şi torturați să facă ceeace făceau. În clipa aceea, i-aş fi strâns în brațe şi le-aş fi sărutat rănile şi vânătăile depe corpul lor.” Schingiuieşte ca să nu fii schingiuit, iată maxima închisorii moderne de la Piteşti, loc unde, nu doar nietzscheean, între 1949-1952, Dumnezeu murise.

Încercarea de a prelungi experimentul de la Piteşti şi în alte închisori eşuează (deşi fenomenul este testat la Gherla, mai ales, unde prinde rădăcină, efemer, apoi la Canal în aşa numitele “nopți ale Sfântului Bartolomeu”, dar şi în alte spații de detenție, la Târgu-Ocna, de pildă), chiar dacă, pentru a reuşi, torționarii selectează deținuți bătrâni, mizând pe incapacitatea lor biologică de a rezista la tortură. În 1952, reeducarea prin sânge este stopată, datorită scurgerilor de informații, drept care lotului inițial de torționari (au fost selectați doar cei care avuseseră tangență cu legionarii) i se înscenează un proces, iar Eugen Țurcanu (“păpuşă” a reeducării, dar şi “păpuşar” al demascărilor, cum îl numeşte un înalt funcționar al aparatului de represiune) şi câțiva dintre complici sunt executați. Din documentele privitoare la ancheta lui Țurcanu şi a comandamentului său reiese că torturile au fost indicate şi aprobate de autoritățile comuniste (deşi acestea au pretins doar că au îngăduit reeducarea, nu şi că au ordonat-o) şi că Țurcanu însuşi a fost instruit anume pentru demascări. Declarațiile reeducatorilor anchetați sunt în mod flagrant dirijate de anchetatori, doar astfel fiind posibilă amendarea oficială a experimentului de la Piteşti ca fiind un prilej de antrenare a unor spioni legionari intra şi extra-penitenciari sau încercarea de acreditare a imaginii că reeducarea era o probă de călire a legionarilor vizând un antrenament terorist pentru rezistența în munți sau o trambulină pentru infiltrarea în posturi cheie ale regimului comunist. Cea mai paradoxală

acuză de la procesul înscenat a fost aceea de a proiecta în reeducați umbra unor kamikaze camuflați, victime care au acceptat schingiuirea pentru a-i compromite pe călăi; cum altfel decât printr-o absurditate ar fi putut Puterea comunistă din România să justifice sadismul şi zelul torționarilor! De altfel, în timpul procesului şi înaintea lui, câteva din fostele victime de la Piteşti au parte iar de dedublare, datorită torturilor practicate de Securitate, pentru a-i face pe martori să joace după un rol prestabilit. După executarea lui Eugen Țurcanu (anchetații din lotul reeducaților susțin posibilitatea unui Țurcanu căit înainte de moarte) ia naştere în detenție *contrareeducarea*, dificilă cu atât mai mult cu cât reeducații (victime-călăi) dobândiseră reflexe de dedublare schizoidă. Mai târziu, va fi inițiată a doua reeducare, cu precădere la Aiud, o reeducare strict mentală (spre deosebire de cea de la Piteşti), înrudită cu metodele chinezeşti, urmărind compromiterea şi desolidarizarea deținuților, în special a legionarilor, în şedințe publice ("cluburi de reeeducare"). Ea este echivalentă etapei propusă cândva de Alexandru Bogdanovici la Suceava.

În opinia mea, însă, problema fenomenului Piteşti rămâne în continuare ambiguă şi deschisă interpretărilor, iar mutația produsă de acest experiment este una teologică, marcând, aşa cum susține D. Bacu, trecerea de la om ca şi creație divină, la om ca divinitate creatoare infernală.